

Ruský imperialismus 1939/45–2023

Zpráva o jedné konferenci

V reakci na probíhající válku na Ukrajině uspořádal Ústav pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v Lichtenštejnském paláci na pražské Kampě ve dnech 7. až 9. listopadu 2023 mezinárodní konferenci, jejíž ambicí bylo zařadit nejnovější agresi Ruské federace proti svému sousedovi do historického, politického a kulturního kontextu.

MÝTUS VÍTĚZE NAD FAŠISMEM

 Bolševický Sovětský svaz se sice programově hlásil k internacionalismu a anti-kolonialismu, ve skutečnosti ve své zahraniční i vnitřní politice uplatňoval imperiální tradice ruských carů. K účelům své velmocenské politiky a zajištění mocenské hegemonie nad okolními národy, stejně jako k ovládnutí ruské společnosti, využíval Kreml velkoruský nacionalismus – za dob carů stejně jako za sovětské éry. S pomocí politiky „rozděl a panuj“ rozeštvával jednotlivé národy proti sobě a sám proti různým etnikům a jejich elitám používal politiku, která měla genocidní povahu.

Postsovětské Putinovo Rusko v tom na SSSR a carskou dobu navázalo. Současná ruská agrese proti suverénnímu státu, sousední Ukrajině, je součástí koloniální politiky ruského (sovětského) impéria založené na popírání svébytnosti a svéprávnosti národů bývalého SSSR stejně jako národů přilehlého i vzdálenějšího okolí.

Ke své mocenské a velmocenské hegemonii používal totalitní Sovětský svaz vůči ujařmeným národům (Rusy z toho nevyjímaje) od počátku i tzv. měkkou sílu. Ruku v ruce s hrubým násilím, systémem pracovních táborů, decimací vzdělaných vrstev a přesídlováním celých etnik do nehostinných krajů šla i snaha o sovětizaci (rusifikaci) neruských oblastí impéria a prosazení a zajištění

kulturní hegemonie sovětské (ruské) kultury.

Jako ideologický nástroj k uvedení cíli bylo používáno „vítězství SSSR nad fašismem“. Z něho čerpal komunismus po druhé světové válce svou sílu a legitimitu. Oficiální výklad jeho charakteru, průběhu a cílů byl závazný a jakékoli jeho zpochybňování se trestně stíhalo, přičemž „Den vítězství“ (Děň Pobědy) slavený 9. května měl až jakýsi pseudonábo-

Evropě, a také v mnoha ohledech k privilegovanému postavení Ruska vůči Západu, který po desetiletí přivíral oči nad zločinným postupem Kremlu vůči sousedním národům, jak jsme toho byli v poslední době svědky v Čečensku (1994–1996 a znovu 1999–2000) nebo v Gruzii (2008).

Sovětský propagandistický mýtus o osvobození Evropy od německého fašismu dodnes rezonuje v řadě evropských zemí, je součástí tamního historického povědomí, žije nejen v hlavách lidí starších generací, ale přežívá i ve výkladu historie ve školství a v akademických institucích. Od toho se po desetiletí odvíjela (a dodnes mnohdy odvíjí) nerealistická a často zcela naivní politika vlád evropských zemí vůči Rusku, která nebyla s to nahlédnout povahu a sílu ruské imperiální nostalgie, jejíž sou-

ženský, vykupitelský charakter, jako ostatně celá komunistická ideologie.

S tím bylo spojeno falšování historie. Sovětský propagandistický mýtus o Velké vlastenecké válce, tj. zcela znetvořený výklad průběhu, charakteru a cílů sovětsko-nacistické války z let 1941–1945 mezi dosavadními spojenci, sloužil po desetiletí k udržování sovětské hegemonie ve východní

části je i nárok Ruska na kontrolu území, která Moskva získala v rámci nacisticko-sovětského paktu ze srpna 1939 nebo která Rudá armáda obsadila do května roku 1945.

V rámci bojů s nacisty se Sovětský svaz v zemích obsazených Rudou armádou choval obdobně, jako se choval na územích, která připadla pod sovětský protektorát po paktu

Molotov-Ribbentrop: likvidoval místní elity, podnikatele, soukromé zemědělce, stejně jako představitele církví a kultury. Politika SSSR vůči národům, které se po válce dostaly pod sovětskou moc, měla genocidní prvky.

DIALOG S MINULOSTÍ

Smyslem zmíněné konference o ruském imperialismu mezi lety 1939/45–2023, kterou jsem měl tu čest spoluorganizovat, bylo právě kvalifikované odmítnutí veskrze lživého a po desítky let pěstovaného a záplavou pomníků stvrzeného sovětského imperiálního narativu o osvobození národů východní a střední Evropy Rudou armádou z nacistického područí v letech 1944–1945.

Ve skutečnosti se obsazení zemí východní a střední Evropy odehrávalo v intencích sovětsko-nacistického paktu o rozdělení Evropy, ve kterém jen jeden gangsterský režim vyšachoval druhý.

Rámec konference byl tedy veskrze jasný a šlo jen o to, aby se nevariovalo a pořad dokola neopakovalo to samé, co je navíc všem zřejmé. Účel konference spočíval ve snaze nastínit celý problém ruské imperiální politiky z různých stran, rovin a úhlů, a to i skrze události, které s tématem zdánlivě nespojují nebo jen vzdáleně.

Proto byla konference pořádána jako mezioborová. Vedle historiků jsme na ni pozvali i novináře, politology, sociology, filosofy, stejně jako pamětníky, umělce a spisovatele, jejichž pohled či vhled do věcí pomocí empatie a mimovědeckých prostředků je často tím, co historiografie, která pomíjí vše mimo tzv. tvrdá data, postrádá, ačkoli jde o podstatnou, ne-li určující část veškerého dění. Spíše než o vědeckou či historickou konferenci mělo jít tedy o živou diskusi odborné i laické veřejnosti o kořenech a kontextu právě probíhající ruské agrese proti Ukrajině.

Třem desítkám osobností, které se léta zabývají ruskou (sovětskou)

Během konference o ruském imperialismu vystoupily se svými příspěvky více než dvě desítky osobností z jedenácti různých zemí. Na snímku badatel ÚSTR Petr Placák, hlavní organizátor akce. (foto: Marta Myšková)

historií, politikou a kulturou odrážející se v reálné politice Kremlu, jsme zaslali následný zvací dopis:

*Vážený pane/paní,
právě probíhající agrese Ruské federace proti sousední Ukrajině nespadá z nebe. Není reakcí Ruska na nějaké aktuální geostrategické pohyby anebo snad hrozby, jak se o tom veřejnost snaží přesvědčit konspirační weby, ale má své staleté kořeny. Jejím základem je dodnes živá ruská imperiální tradice, kterou po carském Rusku zdědil komunistický Sovětský svaz a po jeho rozpadu i dnešní Ruská federace.*

Na rozdíl od Spolkové republiky Německo po roce 1945 proces vyrovnávání se s minulostí v postsovětském Rusku neproběhl a vlastně nebyl ani nikdy vážně spuštěn, ačkoli zločiny komunismu jsou v mnoha ohledech srovnatelné s těmi nacistickými. Sovětská minulost, a na prvním místě stalinismus, je naopak v dnešním ruském režimu opět heroizována. Sovětský výklad vzniku, průběhu a charakteru druhé světové války přitom kremelský režim používá jako nástroj k legitimizaci svého „patronátu“ nad zeměmi východní Evropy.

Ukrajina, která spolu s Běloruskem nesla hlavní tíži bojů druhé světové války, má přitom právo existovat jen jako součást Ruska a ukrajinský národ a jeho kultura jen v rámci národa a kultury ruské. Ruský imperialismus není problémem jen Ukrajiny, ale celé Evropy, celého Západu.

Ústav pro studium totalitních režimů v Praze spolu s polským Ústavem národní paměti ve Varšavě pořádají ve dnech 7.–9. listopadu 2023 v Praze mezinárodní konferenci, jejímž cílem je poukázat na různé aspekty ruského imperiálního chování, jeho projevy a dopady v různých zemích a částech Evropy, včetně ruské propagandy a výkladu historických událostí, s jehož pomocí se snaží postsovětské Rusko ospravedlnit své agresivní jednání vůči okolním zemím a přitom – především před domácím publikem – udělat z agrese oběť a naopak.

Bylo by nám ctí, kdyby Vás téma konference oslovilo a chtěl(a) byste na ní vystoupit s referátem v rozsahu cca 20 minut. Příložená témata jsou rámcová. Pokud byste v uvedeném duchu preferoval(a) nějaké téma vlastní, je to po dohodě pochopitelně možné.

Konference není historická, je mezioborová. Vedle historiků jsou na ni zváni i politologové, filosofové nebo novináři, kteří se tématu dlouhodobě profesně věnují. A chceme pozvat i spisovatele, v jejichž dílech je téma, které je obsahem konference, reflektováno. Neměla by to být statická konference o minulosti, ale živá diskuse o současnosti – respektive o tom, jak minulost, pokud není dostatečně reflektována, neblaze současnost ovlivňuje.

Přednášející, které jsme oslovili, si mohli zvolit „v duchu“ konference vlastní předmět svého referátu. Jako vodičko jsme pak navrhli následující témata:

- Kořeny ruské agrese proti Ukrajině
- Oranžová revoluce a ukrajinské paralely: Polsko a Rumunsko 1939, Pobaltí 1940, Maďarsko 1956, Československo 1968...
- Sovětsko-nacistická válka 1941–1945, její charakter a cíle
- Rok 1945: osvobození, nebo nové zotročení?
- Stalinova Velká (anti)vlastenecká válka proti Rusku a Rusům
- SSSR a poválečná Evropa
- Komunismus a velkoruský nacionalismus
- Bolševické slovanství a nacistické germánství

- Pojem fašismus v (post)sovětské propagandě
- Vyrovnání se s minulostí: denacifikace vs. dekomunizace
- Putinovo Rusko mezi Stalinem a carstvím
- Je Putinovo Rusko fašistický stát?
- Paralely s minulostí
- Historie a kultura jako nástroj velmocenské politiky
- Rozděl a panuj – ruští trollové na sociálních sítích
- Podoby ruské propagandy a dnešní kyberválka

AKADEMIE

Ve výše uvedeném duchu jsme oslovili tématem se zabývající intelektuály – od Ukrajiny, Ruska a Běloruska přes střední Evropu, Slovensko, Maďarsko, Polsko, včetně zástupců baltských národů, po Německo a Spojené státy. Na konferenci nakonec vystoupilo přes dvacet osobností z jedenácti různých zemí.

V úvodu účastníky konference pozdravila Žanna Němcovová, ruská novinářka žijící v exilu a dcera na objednávku kremelského režimu zavražděného opozičního politika Borise Němcova, která varovala Evropu před podceněním současného Putinova režimu.

Samotná konference, která začala v úterý 7. listopadu, byla rozdělena do čtyř tematických bloků. Úvodní blok nazvaný Oranžová revoluce a ukrajinské paralely otevřel polský historik Mirosław Szumiło z Ústavu národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej, IPN), specializující se na ukrajinské dějiny a polsko-ukrajinské vztahy ve 20. století, který ukrajinskou oranžovou revoluci zasadil do širšího historického kontextu a srovnal ji s podobnými emancipačními hnutími v zemích východní a střední Evropy.

Profesor historie a mezinárodních vztahů na Bostonské univerzitě Igor Lukeš k tématu učinil paralelu mezi roky 1968 a 2022: okupací Československa a napadením Ukrajiny. Bývalý korespondent rozhlasové stanice Hlas Ameriky (Voice of America) Jolyon Naegele, který v 90. letech pobýval v Kosovu jako analytik mise OSN, promluvil o roli Ruska při rozpadu Jugoslávie a vlivu Moskvy v tamních nástupnických státech. Doktorka filosofie z kyjevské university Valeria Korablyova přednesla úvahu na téma imperiálního myšlení a problému dekolonizace postsovětské společnosti v rovině hodnot a mentalit. A výkonný ředitel Mezinárodní komise pro vyšetřování zločinů nacistické a sovětské okupace Litvy Ronaldas

Atlantická charta

Zahajovací projev Petra Placáka na konferenci o ruském imperialismu 1939/45–2023

Přední český předválečný a poválečný novinář Ferdinand Peroutka, který válku strávil v nacistickém koncentráku a po komunistickém puči emigroval na Západ, kdysi napsal: „Druhá světová válka měla titul boje proti fašismu. Slavným jejím výsledkem bylo, že byl poražen ten fašismus, který sám sebe nazýval fašismem. Zmateným jejím výsledkem bylo, že nebyl odstraněn fašismus, který sám sebe fašismem nenazývá.“

I když ruský imperialismus má kořeny již v carských dobách, rok 1939 k ohraničení našeho tématu jsme vybrali záměrně. Je to datum, kdy se dva totalitní režimy spikly proti Evropě, rozdělily si sféry vlivu, společně napadly Polsko a rozpoutaly druhou světovou válku.

Pakt Molotov-Ribbentrop z 23. srpna toho roku je datum, kdy Hitler pozval Stalina do Evropy. Měl za to, že až to s těmi na západě vyřídí, obrátí se na východ. Nebyl

ovšem sám, kdo měl plán. Stalin si mnul ruce obdobně, neboť v dohodě s Hitlerem dostal více méně zadarmo velký kus východu kontinentu, a navíc se Berlín – s vydatnou sovětskou pomocí – činil na západě přesně podle bolševického plánu, který načrtl Stalin už v roce 1925: vypukne nový celoevropský konflikt, a až se „imperialisti“ vzájemně požerou, na scénu triumfálně vstoupí SSSR: „Zasáhneme jako poslední a zasáhneme proto, abychom vhodili rozhodující závaží na misku vah.“

Vidět ale v nacisticko-sovětském spříseženství ze srpna 1939 pouhou strategií by byl (a dodnes bohužel často je) tragický a ovšem také strategický omyl. Když 4. srpna 1939 poslal nacistu Ribbentrop bolševikovi Molotovovi telegram: „Kapitalistické demokracie Západu jsou nesmiřitelnými nepřáteli nacionálně socialistického Německa i Sovětského svazu“, nebyla to jen prázdná proklamace, která měla uvolnit Berlínu ruce k útoku na Západ, což bylo v intencích bolševiků.

Komunisté a nacisté byli sourozenci, dvě totalitní hnutí, která měla společnou matku, první světovou válku, zatímco *pater semper incertus*, jak víme z klasické literatury. Přes

Igor Lukeš, profesor historie a mezinárodních vztahů Bostonské univerzity, přednesl hned úvodní den konference příspěvek „Roky 1968 a 2022: Československo a Ukrajina“ (foto: Marta Myšková)

Račinskas pak srovnával proces denacifikace a dekomunizaci po roce 1945 a 1989.

Druhý den ve středu 8. listopadu konference pokračovala dopoledním blokem, jehož hlavní téma znělo Ruský imperialismus: politika, represe, válka. Český diplomat a politický

geograf Jaroslav Kurfürst načrtl historii ruské geopolitiky, její mýty a motivace. Vědecký pracovník ÚSTR, historik a filosof Petr Hlaváček představil proces sovětizace Československa v kulturní rovině. Autor tohoto textu, zastupující stejnou instituci, ve svém příspěvku Rusko

a fašismus (pojem a politika) mluvil o radikálních politických a ideových proudech z doby nástupu nacismu v předválečném Německu, které srovnával s fašistickými rysy Sovětského svazu a současného Putinova Ruska.

Odpolední blok měl za hlavní téma Ruský imperialismus: literatura a kultura. Profesorka slavistiky na budapeštské universitě Szusza Hetenyi si pro svou přednášku vybrala tabuizovaná témata druhé světové války v sovětské literatuře a kultuře. Běloruská opoziční aktivistka, skladatelka a hudební pedagožka Galina Kazimirovskaya, dirigentka sboru Volny chor, který se stal v roce 2020 symbolem odporu proti Lukašenkově režimu, ve svém příspěvku mluvila o „právu na Bělorusko“ a pokusu „o únik ze sovětské minulosti“. Německy píšící spisovatel a novinář Boris Schumatsky (vystudoval politologii v Berlíně), který ve svém díle reflektuje ruskou společnost a tamní systém, pojednal o ruském kodexu násilí a jeho jazyku, se kterým je ruský člověk konfrontován od dětství – prosazuje se ve škole, na internátech, v sociálních institucích, v armádě, ve věznicích... Profesor slavistiky na Universitě ve Freiburgu Heinrich Kirschbaum měl přednášku na

projevované rivalství, které bylo ovšem do značné míry instrumentální – z vnitropolitických i zahraničněpolitických důvodů – a bylo stejně účelové jako jejich spojenectví, nacisty s komunisty svazovaly dvě základní věci: stejný nepřítel (liberální, kapitalistický, buržoazní, nihilistický, dekadentní... Západ) a také povaha jejich moci. I když se obě totalitní hnutí vydávala – v různých situacích a dobách a podle momentální potřeby – za nacionalistická, socialistická, konzervativní, komunistická, národně socialistická, lidově národní, lidově demokratická, ve skutečnosti byla obě extrémně revoluční, usilovala o to zničit dosavadní svět, zpřetrhat veškeré kulturní, hospodářské a sociální vazby s minulostí, přičemž ideologie v tom hrála roli mobilizačního prvku, kdy bylo více méně jedno, vyznával-li někdo boj mezi rasami nebo mezi třídami či kult Slunce: podstatný byl onen boj.

Válka, kterou rukou nedílnou rozpoutali, byla v komunistické i v nacistické eschatologii považována nejen za závěrečný akord éry kapitalismu, ale měla také či především očistnou funkci: měla zbavit svět balastu křesťanské civilizace, urychlit dějiny a přiblížit věk „nového

člověka“ a „nové společnosti“, který bude nastolen po pádu kapitalismu. Tomuto úkolu, kterým byli nacisté a komunisté pověřeni se zhostit „Prozřetelností“ a „Dějinami“, nemohly překážet žádné kultury, státy, národy či třídy, které patřily minulosti včetně tzv. bývalých lidí, jak to hezky nazvali komunisté.

Když se sovětsko-nacistická válka proti Západu z let 1939–1941 zákonitě změnila na sovětsko-nacistickou válku mezi dosavadními spojenci a zároveň konkurenčními hnutími v nároku na panství nad světem, šlo v ní jen o jedno – čím více se ukáže silnější. Prvotní cíl sovětsko-nacistického spříseženství přitom ovšem zůstal stejný: zotročení evropských národů a zničení dosavadního civilizačního řádu.

Tvrdit dnes, že Rudá armáda v roce 1945 osvobodila Poláky, Balty, Židy, Romy, Maďary, Čechy, Slováky, Rusíny, Rumuny, Bulhary, Ukrajince, Bělorusy nebo krymské Tatary, a stejně tak Rusy, může jen nesvéprávný idiot nebo totální ignorat. Sotva utichly zbraně druhé světové války, Sověti opět utáhli šrouby, statisíce Rusů a příslušníků dalších národů SSSR, kteří se nejen ničím neprovinili, ale naopak bojovali za svůj domov proti nacistickým vetřelcům, skončili

téma imperialismus v ruské klasické literatuře. Slavistka z Humboldtovy university v Berlíně Yaroslava Ananka si za téma své přednášky vybrala protiimperální topos v běloruské kultuře a literatuře. Německý spisovatel a publicista Marko Martin porovnal obavy židovských německých píšících autorů Alice Rühle-Gerstel a Friedricha Torberga, kteří ve svých dílech popisovali Prahu jako místo zápasu evropské kultury s nastupujícím totalitarismem, s atmosférou panující v současném Rusku.

Závěrečný blok během třetího dne konference ve čtvrtek 9. listopadu nazvaný Rozděl a panuj: podoby ruské propagandy a kyberválky proti Západu byl věnován aktuálnímu problému: jak s odkazy na historii pracují různé dezinformační platformy, ať už jsou sponzorované Ruskem, nebo jen hrají roli Leninova užitečného idiota. Slovenský novinář Vladimír Šnidl, který se dlouhodobě věnuje kremelské propagandě, načrtl způsoby, postupy a podoby ruské kyberválky na Slovensku. Maďarský bohemista a bývalý disident György Varga si ve svém příspěvku Cesta Maďarska k Putinismu vzal na paškál podoby ruské propagandy v Maďarsku.

Asistent Ústavu mezinárodních vztahů a politických věd Vilniuské university Nerijus Maliukevičius se věnoval dezinformační scéně v současné Litvě. Český novinář Alexandr Mitrofanov pak mluvil o ruské (dez)informační válce v České republice. Politolog Michael Romancov z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy pojednal poněkud opomíjené, ale neméně závažné téma, kterým je ruská propaganda ve třetím světě – na prvním místě v málo rozvinutých zemích Afriky.

Ze všech příspěvků, které během konference zazněly, stejně jako z následujících živých diskusí, byl pořízen videozáznam, který je dostupný na YouTube kanálu Ústavu pro studium totalitních režimů.

DÍKY ZA VĚCNOST

Přes některé organizační nedostatky konference nakonec zdárně proběhla a z mnoha stran na ni přišly pozitivní, ba nadšené ohlasy. Je třeba přitom poděkovat kolegovi Petru Hlaváčkov, který pomáhal s výběrem a oslovením účastníků konference, vedení Ústavu pro studium totalitních režimů, které pro konferenci zajistilo

od Úřadu vlády exkluzivní prostory Lichtenštejnského paláce, dále polskému partnerovi IPN a v neposlední řadě poslanci Evropského parlamentu Alexandru Vondrovi a Filipu Bendovi z Ministerstva financí ČR, kteří nám pomohli získat od státu na výdaje spojené s konferencí chybějící finance poté, co byl vládou seškrtnán rozpočet ÚSTR.

Samotným účastníkům konference jsem po jejím skončení poslal tento krátký vzkaz:

Vážení přátelé,

děkuji Vám za sebe i za Ústav pro studium totalitních režimů za Vaši účast na konferenci Ruský imperialismus 1939/45–2023 minulý týden v Praze. Velmi mě potěšilo, že jste všichni bez výjimky šli ve svých příspěvcích k jádru věci. Nemám rád ten druh akademických řečnění, která demonstrierují svou znalost či „učenosť“ snahou dokázat to, že vše je složitější, než se jeví, a nakonec neřeknou nic. Jasně názory jsou základem dialogu a ten je základem otevřené, svobodné a svébytné společnosti, o kterou nám, doufám, všem jde.

Děkuji a těším se někdy příště na setkání.

Petr Placák

po válce v Gulagu. Stalin, po hrůzách holokaustu, spustil novou antisemitskou kampaň a zapříčinil i nový hladomor: zatímco Sovětský svaz ze strategických důvodů posílal vlaky obilí na západ, v té samé době v centrálních oblastech Ruska zemřely dva miliony lidí hladem. Miliony vlastních občanů měl kremelský režim za pouhé bidlo, s jehož pomocí se měli bolševici zbavit gravitace – odrazit se od země ke skoku do budoucnosti odpoutané od vší přítomné reality.

Válka sovětů s nacisty v letech 1941–1945 nebyla Velká vlastenecká válka, ale velká antivlastenecká válka. Ve znásilněné východní polovině Evropy to ovšem byla povinná školní, společenská a politická mantra, která se musela pořád dokola opakovat, aby nepozbyla účinnosti, a kterou vedle režimních novinářů a historiků (někteří tuzemští historici a publicisté to dělají o své vůli a intelektuální kapacitě dodnes) hlídala i Bezpečnost, v „blízkém zahraničí“ pak armáda. Dnes se s odkazem na Velkou vlasteneckou válku snaží Putin legitimovat válku Ruska proti Ukrajině. Ani neví, jakou v tom má pravdu. Právě probíhající ruská agrese na východě Evropy není totiž ničím jiným, než dalším dějstvím onoho sovětsko-nacistického

spříseženství z roku 1939 proti Evropě, které ve východní části Evropy přežilo rok 1945.

Válečné cíle Spojenců v boji proti německému nacismu, jak byly vyhlášeny v Atlantické chartě deklarující svéprávnost a svébytnost osvobozených národů, na což pak navázala Charta OSN, se po válce naplnily pouze v západní polovině Evropy. Pro národy, které se dostaly pod sovětský protektorát, ale skončila druhá světová válka de facto až s pádem komunistických satelitů SSSR v roce 1989. A pro národy bývalého Sovětského svazu trvá dodnes.

Sešli jsme se zde, abychom z různých stran a rovin rozebrali a odmítli lživý narativ, který po dlouhá desetiletí používá Kreml k legitimizaci své imperiální politiky. Naší ambicí je, aby se z této konference stala tradice, kdy bychom se pravidelně jednou za rok sešli v tomto paláci nad Vltavou v druhdy královském městě Praze, diskutovali o evropské minulosti, která spoluutváří naši současnost a budoucnost, a pomáhali evropské společnosti vytvářet si imunitu proti všem totalitním výzvám, které jsou v moderní společnosti přítomné od jejich počátků a které, bohužel, zdá se opět nabývají na síle.